

علل و پیامد های تک فرزندی

مرضیه میرزاخانی¹

چکیده

استمرار و شیوع این امر در کشور می تواند بحران جمعیتی را برای کشور در سال های آینده ایجاد کند. این مقاله با هدف بررسی علل انتخاب تک فرزندی توسط خانواده ها و تبیین پیامد های آن از ابعاد مختلف، به قلم تحریر در آمده است. بررسی توصیفی و تحلیلی در یافته های تحقیق حاضر نشان می دهد که عوامل فرهنگی، شامل آرمان گرایی در تربیت فرزند، سبک زندگی و عوامل اجتماعی شامل اشتغال زنان، تحصیل زنان و عوامل اقتصادی در انتخاب تک فرزندی موثر است. تک فرزندی در سه بخش فردی، شامل فرزند سالاری، وابستگی، احساس تنهایی.... و خانوادگی شامل عدم انسجام خانواده، طلاق و جدایی والدین و نیز اجتماعی، شامل کاهش روابط خویشاوندی، پیری جمعیت، ناهمگونی با آموزه های دینی، پیامدهای نامطلوبی را به دنبال دارد. از این رو مسئولان در سیاست گذاری های جمعیتی خود برای کاهش تک فرزندی لازم است به علل انتخاب تک فرزندی توسط خانواده ها توجه داشته باشند و پیامد های مختلف آن را در نظر بگیرند.

کلید واژه : تک فرزندی، فرزندآوری، خانواده تک فرزند، باروری

¹ طلبه سطح 2 حوزه علمیه زهراویه نجف آباد.

فرزند آوری در سراسر تاریخ از کارکرد های مهم خانواده بوده است. ترغیب خانواده ها به داشتن یک فرزند سبب شده تا والدین با شعار دو فرزند کافی است در عمل به یک فرزند اکتفا کنند. موضوع تک فرزندی و آسیب های آن در کتاب ها و مقالات گوناگونی مورد بررسی قرار گرفته از جمله کتاب روانشناسی تک فرزندی به قلم علی اسلام زاده و در مقاله آسیب های اخلاقی کاهش جمعیت فرزندان به نویسندگی علی ملکوتی نیا این موضوع کار شده است. امروزه بنابر دلایل بسیاری همانند مشکلات اقتصادی و نگرانی از تامین هزینه ها، مشکلات چند فرزندی، ازدواج در سنین بالا، کافی دانستن یک فرزند، جدایی والدین قبل از به دنیا آمدن فرزند دوم و دلایل بسیار دیگر تعداد والدین تک فرزند رو به افزایش است. و خانواده ها خود نیز به این امر راغبترند. غافل از اینکه گاهی اوقات تک فرزندی بسیار مشکل تر از چند فرزندی است، چرا که والدین فقط یک فرصت غیر قابل تکرار برای تربیت تنها فرزند خود دارند. و به همین دلیل سعی می کنند حداکثر تلاش خود را برای دوری از اشتباه به کار گیرند که این امر فشار زیادی بر والدین و آسیب جدی به فرزندان وارد می کند. تک فرزندی اگر چه پدیده ای جدید نیست اما در جامعه ما در هیچ زمانی مانند الان فراگیر نبوده است.

مفهوم شناسی

به پدیده‌های که مرد و زن به عنوان والدین، میزان باروری خود را به حداقل تولید نسل و داشتن یک فرزند پایین می‌آورند و به داشتن تنها یک فرزند اکتفا می‌کنند، تک فرزندی اطلاق می‌شود.¹

علل گرایش به تک فرزندی

در اکثر موارد، تک فرزندی یک علت ندارد و گاهی در بعضی موارد مجموعه‌ای از دلایل باعث می‌شود افراد، تک فرزندی را اختیار کنند.

۱- دلایل اقتصادی

یکی از اصلی‌ترین دلایلی که زنان برای تک فرزندی یا کم فرزندی خود عنوان می‌کنند، اوضاع بد اقتصادی و ناتوانایی همسران جهت تامین معیشت خانواده، و همچنین مشکلاتی همچون مشکلات تورم، هزینه‌های بالای زندگی، بیکاری و ناامنی شغلی است. یکی از اهداف خانواده‌های تک فرزندی، مدیریت و اجتناب از بسیاری از این چالش‌هاست. اما باید به این نکته توجه داشت که آنچه اکثر خانواده‌های تک فرزندی را به سمت تک فرزندی می‌کشاند، نبود خوراک و معیشت در سطح متوسط جامعه نیست، بلکه تلاش برای ارتقای وضع معیشتی و رسیدن به سطح بالاتر و مطلوب از رفاه است.

۲- دلایل اجتماعی

الف: اشتغال زنان

زنان شاغل در مقایسه با زنان خانه دار در تعیین تعداد موالید نقش برجسته‌تر و تعیین کننده‌تری دارند. لازم به ذکر است از زمانی که زنان به اشتغال خارج از خانه روی آورده‌اند، پیوسته تعداد فرزندان کاهش یافته است و معمولاً مادران برای جمع کردن نقش مادری و اشتغال، رفتار تک فرزندی را انتخاب می‌کنند. همه زنان شاغل ناسازگاری کار و فرزندآوری را از دلایل تک فرزندی خود بیان می‌کنند، به گونه‌ای که از یک سو نگران مسئولیت‌های خانه و از سوی دیگر نگران مسئولیت و نقش اجتماعی هستند که بیرون از خانه به عهده گرفته‌اند.²

1- نجار باغ سیاه، مریم، 1395، بررسی پدیده‌های درون خاوانگی گرایش به تک فرزندی، ص 12.
2- علاسوند، فریبا، 1392، زن در اسلام، قم، هاجر.

ب: تحصیلات زنان

تحصیلات یکی از عوامل مهمی است که در نگرش زنان نسبت به کاهش باروری تاثیر به سزایی دارد. به این گونه، افرادی که قصد ادامه تحصیل را دارند به جهت احساس خطر و نگرانی که آنها از اجبار به ترک تحصیل و همچنین به وجود آمدن ناسازگاری بین تحصیل و نگهداری از فرزند دارند، باروری خود را به تاخیر می اندازند. بین تحصیلات و گرایش به فرزندآوری رابطه معکوس وجود دارد، یعنی هر چه میزان تحصیلات بیشتر باشد، میزان گرایش به فرزندآوری کمتر خواهد شد. و خانواده های تک فرزند در قشر تحصیل کرده بیشتر دیده می شود. با بالا رفتن سطح تحصیلات معمولاً نگرش زنان نسبت به زندگی دگرگون می شود و افراد، خواهان زندگی با کیفیت بیشتری برای خود و فرزندان هستند.¹

۳- دلایل فرهنگی

الف: سبک زندگی

برخی از خانواده ها با وجود رفاه مالی و اجتماعی که دارند اما از داشتن فرزند بیشتر امتناع می کنند. دلیل واضح این گروه الگو گیری از سبک زندگی غربی است که تحت تاثیر آن هستند. در این سبک زندگی توجه به تن و فرد گرایی بیشتر دیده می شود. از طرفی مادر بودن و حس مادری می طلبد تا فرد نسبت به فرزندان خود ایثار و عاطفه بیشتری هزینه کند. در حقیقت خود محوری مادر در این الگو باعث می شود رفاه، راحتی و آسایش ابتدا برای مادر باشد و اگر باقی مانده ای داشت به فرزند برسد و این مانع بزرگی برای تعدد فرزند محسوب می شود.²

1- سیاه پوش، اسحاق و همکاران، ۱۳۹۵، "بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی موثر بر گرایش به فرزندآوری". جامعه شناسی مطالعات جوانان، دوره ششم، ش ۲۱، ص ۹-۲۴.
2- akharihabar-ir

ب: آرمان گرایی در تربیت فرزند

تحقیقات نشان داده اند که خانواده‌های تک فرزند، والدین تمام آرزوی خود را از آن فرزند انتظار دارند و از آنها می‌خواهند که در تمام عرصه‌های زندگی بهترین عملکرد را از خود نشان دهند، به گونه‌ای که سال‌های زیادی را در دانشگاه به تحصیل مشغول هستند و ارتقا شغلی و تحصیلی را برای تربیت و رسیدگی مناسب به فرزندان را مهم می‌دانند و به جای داشتن فرزند بیشتر برای تربیت بهتر، درآمد بالاتر برای تهیه امکانات بهتر برای فرزندان تاکید دارند.

پیامدهای تک فرزندی

اگر چه بسیاری از خانواده‌ها تک فرزند به برخی مزایای تک فرزندی اشاره می‌کنند اما پیامدهای آن را به خصوص برای فرزندان خود نامطلوب می‌دانند. تک فرزندی نه تنها خانواده بلکه جامعه را تحت تاثیر قرار می‌دهد و می‌تواند پیامدهای منفی فراوانی را برای آنها به دنبال داشته باشد. این پیامدها را می‌توان از لحاظ فردی، خانوادگی و اجتماعی مورد بررسی قرار داد.

۱- پیامدهای فردی

الف: فرزند سالاری

فرزندسالاری یعنی وضعیتی که در آن، فرزندان مستقیم یا غیر مستقیم محور و اساس تصمیم‌گیری‌ها، فعالیت‌ها و مجموعه امور مختلف خانواده قرار می‌گیرند و همه مسائل خانواده را به طور کلی بر اساس نیازها، خواسته‌ها و اهداف آنان استوار است.¹

در خانواده‌های تک فرزندی، بیش از حد به خواسته‌های فرزند توجه می‌شود. این توجه بیش از حد والدین و قرار دادن فرزند در کانون توجهات، آثار سویی بر شخصیت کودک دارد. این گونه کودکان غالباً حساس، زودرنج، پرتوقع، و کم صبر هستند؛ نمی‌توانند عواقب اشتباهات خود را بپذیرند. این کودکان از جامعه انتظار دارند همانند والدین با آنها رفتار کند واز آنها حمایت کند. در بسیاری از اوقات، این کودکان از آنجا که دنیای واقعی مطابق میل آنها نیست، دچار سر خوردگی و ناسازگاری می‌شوند.

1- محمدی و زهرا صادقی، 1388، (بررسی تاثیر فرزندسالاری بر روابط خانوادگی و خویشاوندی)، ص 31-135.

پیری جمعیت و ورود به دوره کهنسالی بحران سالمندی را به دنبال خواهد داشت، که این دوره از زندگی، خطرات و مشکلات مخصوص به خود را دارد. یکی از مسائل چالش برانگیز در خانواده های تک فرزندی تحمل بار نگهداری والدین سالمند و به دوش کشیدن زحمات بیماری آنها از یک سو و سنگینی هزینه های درمانی والدین از سوی دیگر است که موجب می شود سرانجام والدین را به خانه های سالمندان بسپارند، یا دولت، هزینه های نگهداری درمان آنها را بر عهده گیرد و یا باید یگانه فرزند خانواده، به تنهایی تمام این هزینه ها، و زحمات را متحمل شود.¹

علاوه بر آن رواج تک فرزندی باعث می شود که جمعیت کشور رو به پیری برود و فضای جوانی شادابی کمتر دیده شود. کاهش نسل جوان و پیر شدن جمعیت، می تواند چرخه تولید و اقتصاد جامعه را تحت تاثیر قرار دهد. و زمانی که نیروی کار فعال و پویای جامعه کم باشد، آن جامعه بیشتر دچار رکود اقتصادی و تولید خواهد شد.

ناهمگونی با آموزه های دینی

تتبع در تعالیم حیات بخش اسلام نشان می دهد که فرزندآوری، تکثیر نسل و افزایش جمعیت، مطلوبیت بسیاری از منظر آموزه های دینی دارد؛ چراکه افزایش مولید زمینه ساز تحقق آرمان دین خدا و پیامبر مهربانی و پر شدن زمین از یکتاپرستی و عدالت است.

در آیات متعددی از قرآن کریم حق تعالی از فرزند به عنوان یک نعمت الهی یاد می کند: «خدا برای شما از خودتان همسرانی قرار داد و از همسرانتان برای شما فرزندان و نوادگانی نهاد و از چیزهای پاکیزه به شما روزی بخشید؛ آیا [بازهم] به باطل ایمان می آورند و به نعمت خدا کفر می ورزند؟!»² در برخی دیگر از آیات قرآن «فرزند» به عنوان زینت زندگی معرفی شده است: «مال و فرزندان زیور زندگی دنیایند.» (حتی در آیاتی از قرآن مجید، خداوند متعال بر مسلمانان منت می نهد که جمعیت ایشان را به وسیله فرزندان زیاد کرده است: "پس دوباره شما را بر آنان چیره می کنیم و شما را با اموال و فرزندان یاری می دهیم و نفرت شما را بیشتر می گردانیم"³).

احادیث بسیاری هم از معصومین (ع) در مطلوبیت بی قید و شرط زیادی فرزندان و افزایش جمعیت خانواده های جامعه اسلامی به دست ما رسیده و این فراوانی توصیه های پیامبر اکرم و اهل بیت (ع) تا حدی است که صدها صفحه از کتاب های معتبر روایی را به موضوعاتی چون اهمیت فرزندآوری، آداب انعقاد نطفه، نامگذاری فرزند، عقیقه نوزادان، تربیت کودک، حقوق کودک در خانواده، دعا های مختلف در طلب فرزند صالح از خدا و... به خود اختصاص داده است.

1- تقی آزاد دارمکی، آینده پژوهی مسائل خانواده، انتشارات مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، تهران، ۱۳۸۹، ص ۷۹.

2- سوره نحل/ 72.

3- سوره اسراء/ 6.

با نگاهی به برخی از این روایات، از باب مشیت نمونه خروار، جایگاه و اهمیت فرزندآوری در تعالیم مکتب اسلام را می‌توان دریافت: رسول خدا(ص) می‌فرماید: «تَزَوَّجُوا فَإِنِّي مُكَاثِّرٌ بِكُمْ الْأُمَمَ غَدًا فِي الْقِيَامَةِ حَتَّىٰ إِن السَّقَطَ لَيَجِيءُ مُحَبَّنًا عَلَىٰ بَابِ الْجَنَّةِ فَيَقَالُ لَهُ ادْخُلِ الْجَنَّةَ فَيَقُولُ لَا حَتَّىٰ يَدْخُلَ أَبَوَايَ الْجَنَّةَ قَبْلِي»؛ ازدواج کنید! زیرا من در فردای قیامت به فزونی شما بر امت‌ها افتخار می‌کنم تا جایی که فرزند سقط شده با انتظار بر در بهشت می‌آید، به او گفته می‌شود: وارد بهشت شو... در پاسخ گوید: نه! وارد بهشت نمی‌شوم؛ مگر اینکه پدر و مادرم پیش از من وارد شوند.¹

به سبب همین بینش نیکو بودن فرزندآوری است که رسول گرامی اسلام(ص) مکرراً جامعه را به سوی ازدواج ترغیب می‌فرماید. همچنین همسری را به عنوان همسر خوب معرفی می‌کند که فرزندآور باشد. از جابر بن عبدالله نقل شده که: «... كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ(ص) فَقَالَ: إِنَّ خَيْرَ نِسَائِكُمُ الْوَلُودُ الْوَدُودُ الْعَفِيفَةُ الْعَزِيزَةُ فِي أَهْلِهَا الدَّلِيلَةُ مَعَ بَعْلِهَا الْمُتَبَرِّجَةِ مَعَ زَوْجِهَا الْحَصَانُ عَلَىٰ غَيْرِهِ...»؛ نزد پیامبر بودیم که فرمود: بهترین زنان شما زن فرزندآور، بامحبت و باعفت، گرامی در میان خانواده، متواضع در مقابل شوهر، آرایش‌کننده برای شوهر و خودنگهدار در مقابل غیر اوست.²

و در پایان هم اشاره ای می‌کنیم به سخنان مقام رهبری در امر فرزندآوری

الف) اهمیت و ضرورت فرزندآوری

تکثیر نسل برای حفظ نظام اسلامی و وظیفه ای عمومی

معروفی بالاتر از ایجاد نظام اسلامی و حفظ نظام اسلامی نداریم؛ هر کسی که در این راه تلاش کند، آمر به معروف است؛ معروف‌ها این‌ها هستند: اعتلای فرهنگ، محیط اخلاقی، سلامت محیط خانوادگی، تکثیر نسل؛ همه موظف‌اند در راه این معروف‌ها تلاش کنند.³

مسئله تحدید نسل، خطری جدی برای کشور

محدود کردن نسل، برای کشور ما خطر بزرگی است. آن چه متخصصین و کارشناسان، با نگاه‌های علمی بررسی کرده‌اند، ما را به این نتیجه می‌رساند که با این روند کنونی، کشور دچار پیری عمومی خواهد شد.¹

فرزندآوری از مهم‌ترین وظایف زنان در پیشرفت کشور

فرزندآوری یکی از مهم‌ترین مجاهدت‌های زنان و وظایف آنان است؛ چون فرزندآوری در حقیقت هنر زن است؛ اوست که زحماتش را تحمل می‌کند، اوست که خدای متعال ابزار پرورش فرزند را به او داده است. صبرش

1- من لا یحضره الفقیه، ج 3، ص 383.

2- الکافی، ج 5، ص 324.

3- بیانات در حرم مطهر رضوی، 1/ 1/ 1394.

را به آنها داده، احساساتش را به آنها داده است. اگر چنانچه ما این ها را در جامعه به دست فراموشی نسپریم؛ آن وقت پیشرفت خواهیم کرد.² (بیانات در دیدار جمعی از مداحان، 1392 / 2 / 1).

لزوم ادامه روند افزایش جمعیت جوان .

کشور ظرفیت های زیادی دارد، و انشاءالله مسئولین کمک کنند که این تکثیر جمعیت جوان که امروز خوش بختانه وجود دارد از بین نرود؛ نسل را متوقف نکنند؛ جمعیت کشور را به تدریج در طول سال ها به پیری منتهی نکنند.³

نتیجه گیری

جامعه ای که همه آحاد آن تک فرزند باشند قطعاً جامعه ای دلپذیر و دوست داشتنی نیست. انسانهایی درون گرا و فاقد اعتماد به نفس و در عین حال مغرور که توانایی ارتباطات قوی اجتماعی را ندارند و در لاک تنهایی خویش فرو می روند. جامعه

تک فرزند شبیه جزایری منفرد است که روابط عاطفی در آن به حداقل می رسد. انسانهایی، افسرده و درون گرا این جامعه را تشکیل می دهند که طبیعتاً احساس پوچی و گرایش به خودکشی در آن به شدت افزایش می یابد.

مسئله مهمتر جمعیت کشور است که به سوی سالمندی و میانسالی و کمبود نیروی انسانی پیش می رود. مسئله ای که باید حل ریشه های آن در راس تصمیمات و برنامه های دولتمردان قرار گیرد. البته از سوی دیگر باید به این توجه داشت

که افزایش تعداد موالید بدون تامین زیرساختها به طور قطع در سالهای آتی، کشور را با مشکلات عدیده ای چون نبود مسکن، کاهش منابع و از بین رفتن فرصت های شغلی تحصیلی روبه رو می کند.

فهرست منابع

*قران کریم

- 1- ازاددارمکی، تقی، آینده پژوهی مسائل خانواده، انتشارات مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، تهران، 1398.
- 2- بیانا مقام معظم رهبری در دیدار مسئولان نظام، 1392/4/30.
- 3- بهمنش، فرشته وهکاران، 1398، تبیین علل تک فرزندی بر اساس دیدگاه زنان، اپیدمیولوژی ایران، دوره پانزدهم، ش 3.
- 4- سیاه پوش، اسحاق و همکاران، 1395، بررسی علل اجتماعی و فرهنگی موثر بر گرایش به تک فرزندی، جامعه شناسی مطالعات جوانان، دوره ششم، ش 21.
- 5- صالحان، حسنی، 1398، آسیب شناسی تک فرزندی، ره توشه، ش 98.
- 6- غلاسونند، فریبا، 1392، زن در اسلام، قم، انتشارات هاجر.
- 7- محمدی، اصغر، و زهرا صادقی، 1388، بررسی تاثیر فرزندسالاری بر روابط خانوادگی و خویشاوندی در شهر شیراز.
- 8- ملکوتی نیا، شهریور، 1400، آسیب های اخلاقی کاهش جمعیت فرزندان، مجله دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی، سال چهارم، ش 40.
- 9- مرادی، هادی، علل و پیامدهای تک فرزندی در ایران، معرفت، سال سی و یکم، ش 11، اسفند 1401.
- 10- نجارباغ سیاه، مریم، 1395، بررسی پیامدهای درون خانوادگی گرایش به تک فرزندی، تهران، دانشگاه الزهرا.
- 11- یوسفی، بهنوش وعطیه پورالعجل، 1396، آسیب های تک فرزندی در همایش ملی روانشناسی کودک و نوجوان، دانشگاه ملایر.
- 12- کلینی، محمد بن یعقوب، 329ق، کافی، جلد 5، ناشر دارالحدیث قم.
- 13- ابن بابویه، محمد بن علی، شیخ صدوق، 381ق، من لایحضره الفقیه، جلد 3، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم. 15

akharinbar-ir-14

tabnakjavan-com

tabnakjavan-com-15

drfahimehrezai.com-16

www.migna.ir-17

www.daneshch.ir-18